

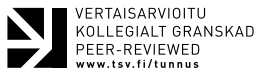
Tie meren yli

Tie meren yli

*Turun akatemian aate- ja
kulttuurihistoriaa 1640–1828*

Toimittaneet

JOHANNA ILMAKUNNAS JA CHARLOTTA WOLFF

Historiallisia Tutkimuksia 293

Teos on Suomen Historiallisen Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

SKS:n julkaisujen kokoelma kuuluu Unescon kansalliseen Maailman muisti -rekisteriin.

Teos on syntynyt osana Turun yliopiston ja Åbo Akademin välistä konsortiohanketta (2019–2021), jota rahoittivat Turun kaupunkitutkimusohjelma ja Svenska kulturfonden.

© 2024 Johanna Ilmakunnas, Charlotta Wolff ja SKS

Sarja-asu: Timo Numminen

Kannen toteutus: Eija Hukka

Kannen kuva: Carl von Kugelgen, painaja von Helmersen. 1823–1824. Historian kuvakokoelma, Museovirasto. CC BY 4.0.

Taitto: Sisko Honkala

EPUB: Tero Salmén

ISBN 978-951-858-910-8 (nid.)

ISBN 978-951-858-911-5 (EPUB)

ISBN 978-951-858-912-2 (PDF)

ISSN 0073-2559 (nid.)

ISSN 2670-3866 (verkkojulkaisut)

DOI <https://doi.org/10.21435/ht.293>

Teos on lisensoitu Creative Commons BY-NC-ND 4.0

International -lisenssillä, ellei toisin mainita.

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>)

Teos on avoimesti saatavissa osoitteessa

<https://doi.org/10.21435/ht.293>

tai lukemalla tämä QR-koodi mobiililaitteella.

Hansaprint Oy, Turenki 2024

Sisällys

YLIRAJAINEN YLIOPISTOKAUPUNKI UUDEN AJAN RUOTSISSA 7
Johanna Ilmakunnas ja Charlotta Wolff

OPISKELIJOIDEN LIIKKUMINEN 1600-LUVUN RUOTSISSA 19
Mari Välimäki

JOHANNES GEZELIUKSEN MERENTAKAISET HENKILÖVERKOSTOT 45
Robin Engblom

KASVITUTKIJOIDEN VERKOSTOT TURUSSA JA UPPSALASSA
1640–1828 76
Henry Väre ja Teija Alanko

ELOHOPEAA LÄÄKINNÄSSÄ, TIETEESSÄ JA KÄSITÖISSÄ
1700-LUVUN TURUSSA 109
Laura Hollsten

LUONNONTIETEISTÄ MATERIALISMIIN
Kreivi Gustav Philip Creutz Turun akatemian kasvattina 136
Charlotta Wolff

TAVAROIDEN VIRTA
Carl Fredric Mennander, Carl Fredric Fredenheim ja 1700-luvun aineellinen
kulttuuri 156
Johanna Ilmakunnas

UUMAJASTA POHJANLAHDEN TUOLLE PUOLEN
Ylioppilas Pehr Stenbergin mentaalinen maisema 1780-luvun Turusta 187
Panu Savolainen

VAARALLINEN UPPSALA?

Opinkäyntiä ja uusia aatteita Uppsalan ja Turun välillä 1700- ja
1800-lukujen vaihteessa 206

Heli Rantala

TURUN AKATEMIA JA SEREMONIALLISTUUDEN MERKITYS 1800-LUVUN
ALUN KAUPUNKIYHTEISÖSSÄ 234

Topi Artukka

Kirjoittajat 265

Abstract 267

Keskeistä kirjallisuutta 268

Henkilöhakemisto 270

Paikannimihakemisto 276

Ylirajainen yliopistokaupunki uuden ajan Ruotsissa

Johanna Ilmakunnas

 <https://orcid.org/0000-0003-0746-5129>

Charlotta Wolff

 <https://orcid.org/0000-0001-7989-8308>

Nykyiset Ruotsi ja Suomi olivat yli kuuden vuosisadan ajan samaa valtakuntaa. Historioitsijat ovat yhä uudelleen nostaneet esiin Suomen ja muun Ruotsin kulttuuriset, taloudelliset ja yhteiskunnalliset yhteydet.¹ Silti kollektiivinen muisti ja yleinen käsitys yhteisestä historiasta ovat horjuvia, ehkä osittain siksi, että moderni poliittinen maantiede on ollut hyvin erilainen kuin vanhassa valtakunnassa, minkä vuoksi Turun kaltaisten vanhojen keskuspaikkojen rooli on muuttunut suuresti, kun pääkaupunkien funktiot ovat keskittyneet Tukholmaan ja Helsinkiin. Vuoden 1809 raja ohjaa edelleen historian tutkimusta hyvin käytännöllisellä tasolla, kun esimerkiksi Ruotsin maanmittauslaitoksen 1600- ja

¹ Esim. Max Engman & Nils Erik Villstrand (red.), *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*, Svenska litteratursällskapet i Finland & Atlantis, Helsingfors & Stockholm, 2008; Nils Erik Villstrand, *Valtakunnanosa. Suurvalta ja valtakunnan hajoaminen 1560–1812*, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, 2012; Petri Karonen & Nils Erik Villstrand (toim.), *Kulkemattomat polut. Mahdollinen Suomen historia*, Gaudeamus, Helsinki, 2017; Kari Tarkiainen, *Ruotsin Itämaa. Esihistoriasta Kustaa Vaasaan*, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, 2010; ks. myös Henrik Meinander, Petri Karonen & Kjell Östberg (toim.), *Kansanvallan polkuja. Demokratian kehityspiirteitä Suomessa ja Ruotsissa 1800-luvun lopulta 2020-luvulle*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2018.

1700-luvun karttoja sisältäviin arkistotietokantoihin voi tehdä hakuja vain Ruotsin nykyistä aluetta koskien.²

Ruotsin valtakunnassa Turun sijainti oli maantieteellisesti katsottuna keskeinen. Jos meri ja meritiet mielletään uuden ajan tavoin yhteydeksi eikä esteeksi, on helppo nähdä varsinkin vanhoista kartoista, joissa Itämeri lahtineen on kuvattu todellista pienemmäksi, että Turku ja Turun seutu olivat osa valtakunnan ydinaluetta, Tukholman jatkumoa. Satama-, yliopisto- ja hallintokaupunkina Turku ei palvellut pelkästään valtakunnan itäistä osaa, vaan oli myös osa laajempaa ja moniulotteisempaa vuorovaikutusta Itämeren alueella.

Käsillä oleva teos osoittaa Suomen ja muun Ruotsin vuosisatoja kestäneet yhteydet tarkastelemalla Uppsalan, Tukholman ja Turun seutujen välistä vuorovaikutusta erityisesti Turun kaupunkiyhteisön ja kaupungissa sijainneen yliopiston näkökulmasta. Uppsalan ja Turun historialliset ja maantieteelliset yhtäläisyydet ovat ilmeisiä: kirkko, koulu ja yliopisto, vesistöt, linna ja muinaisjännökset. Molemmat kaupungit olivat kulttuurisia keskuspaikkoja sekä valtakunnan kannalta merkittäviä kirjallisen kulttuurin ja oppineisuuden tyssijoina jo ennen Ruotsin keskuvallan kasvua. Kaupungeissa oli myös eroja: Turussa sijaitsi vuodesta 1623 hovi oikeus, kaupungissa oli merkittävä satama, ja tapulioikeudet toivat kaupunkiin ulkomaankauppaa harjoittaneita kauppahuoneita. Taloudellisessa mielessä Turku olikin eräänlainen Tukholman satelliitti ja jatkumo. Uppsala puolestaan kehittyi uudella ajalla selkeämmin yliopisto- ja hiippakuntakaupungiksi.

Historian alalla on viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana ollut useita ruotsalais-suomalaisia tutkimushankkeita, joissa maiden yhteistä historiaa on tarkasteltu pitkälti vuoden 1809 kurkistusaukosta.³ Siinä

2 Ks. Ruotsin maanmittauslaitos, historialliset kartat: <https://historiskakartor.lantmateriet.se/hk/overview>.

3 Esim. Nils Erik Villstrand, Gabriel Bladh & Christer Kuvaja (red.), *Svenskt i Finland – finskt i Sverige 1. Dialog och särart. människor, samhällen och idéer från Gustav Vasa till nutid*, Svenska litteratursällskapet i Finland & Atlantis, Helsingfors & Stockholm, 2005; Nils Erik Villstrand, Marianne Junila & Charles Westin (red.), *Svenskt i Finland – finskt i Sverige 2. Mellan majoriteter och minoriteter. Om migration, makt och mening*, Svenska litteratursällskapet i Finland & Atlantis, Helsingfors & Stockholm, 2006; Nils Erik Villstrand, Juhana Aunesluoma & Susanna Fellman (red.), *Svenskt i Finland – finskt i Sverige 3. Från olika till jämlika. Finlands och Sveriges ekonomier på 1900-talet*, Svenska litteratursällskapet i Finland & Atlantis, Helsingfors & Stockholm, 2006; Nils Erik Villstrand, Olli Kangas & Helena

missä historian tutkimus 1980- ja 1990-luvulla etsi yhteispohjoismaisia piirteitä tarkastelemalla keskusvallan ja alamaisten välisiä suhteita, sosiaalihistoriaa ja poliittisia rakenteita,⁴ 2000-luvun alun suomalais-ruotsalainen historian tutkimus alkoi irtaantua nationalistisista lähtökohdistaan ensin juuri valtakunnan hajoamisen problematiikan kautta. Sekä 1900-luvun lopun skandinavistisessa historian tutkimuksessa että vuotta 1809 paljon pohtineessa uudemmassa historian tutkimuksessa koko tutkimusasetelma on kuitenkin ollut jossain määrin riippuvainen nationalismin aikakauden tutkijapolville houkuttelevasta ajatusharhasta, että Ruotsi ja Suomi olisivat olleet historiallisesti, maantieteellisesti ja kulttuurisesti erilliset tai erillisiksi tuomitut kokonaisuudet jo ennen vuotta 1809 tai että niiden asukkaiden historialliset identiteetit olisivat merkittäviä tai kiinnostavia ennen kaikkea nykyisiin kansallisiin tai kielellisiin omakuviiin suhteutettuina.⁵ Oppihistoria ei ole ollut tälle harhalle immuuni; päinvastoin kokoomateoksia on laadittu ja laaditaan edelleen kansallisesta näkökulmasta.⁶ Kuitenkin 2010-luvulta alkaen historioitsijat varsinkin Suomessa ovat kyseenalaistaneet kansallisvaltion historian tutkimuksen lähtökohtana ja yrittäneet purkaa metodologisen nationalismin vahvaa asemaa.⁷

Kangasharju (red.), *Svenskt i Finland – finskt i Sverige 4. Ordens makt och maktens ord*, Svenska litteratursällskapet i Finland & Atlantis, Helsingfors & Stockholm, 2007.

- 4 Esim. Panu Pulma, *Fattigvård i frihetstidens Finland. En undersökning om förhållandet mellan centralmakt och lokalsamhälle*, Finska historiska samfundet, Helsingfors, 1985; Nils Erik Villstrand, *Anpassning eller protest. Lokalsamhället inför utskrivningarna av fotfolk till den svenska krigsmakten 1620–1679*, Åbo Akademi, Åbo, 1992; Petri Karonen, *Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809*, WSOY, Helsinki, 1999.
- 5 Ks. esim. Jonas Nordin, *Ett fattigt men fritt folk. Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*, Symposium, Eslöv, 2000, ja Osmo Jussila, *Suomen historian suuret myytit*, WSOY, Helsinki, 2007.
- 6 Esim. Päiviö Tommila (toim.), *Suomen tieteen historia*, 1–4, WSOY, Helsinki, 2000–2002. Merkittävä poikkeus tässä suhteessa on Sten Lindrothin *Svensk lärdomshistoria*, 1–4, Norstedts, Stockholm, 1975–1981, joka käsittelee laajasti oppineisuuden kulttuureja Ruotsin valtakunnan eri osissa, myös Turussa. Tällä hetkellä vireillä oleva muistitietokeruu (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Svenska litteratursällskapet i Finland) *Itsenäisen Suomen tieteen historia* on sekun esimerkki kansallisesta lähestymisestä tiedemaailman historiaan.
- 7 Max Engman, ”Finland och nyckelhålet av den 6 december 1917”, *Historisk Tidskrift för Finland* 72:3 (1987); Henrik Meinander, ”Kansallisen katseen lumo”, Antti Blåfield (toim.), *Historian käyttö ja väärinkäyttö*, Siltala, Helsinki, 2016, 61–77; Pirjo Markkola, Hanna Snellman & Ann-Catrin Östman (toim.), *Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2014; Petri Karonen & Nils Erik Villstrand, ”Kriser och resiliens i Finlands historia 1400–2000”, *Historisk Tidskrift för Finland* 102:4 (2017), 618–639; Simon Larsson, Marja Jalava & Pertti Haapala, ”Nordic historiography. From methodological nationalism to empirical transnationalism”,

On tärkeää tarkastella, mitä 1809 ja valtakunnan hajoaminen tarkoittivat suomalaisten ja ruotsalaisten omakuville ja poliittisille identiteeteille.⁸ Yhtä tärkeä on kuitenkin ymmärtää, kuinka syvästi valtakunnan hajoamista edeltävä aika ja sen jatkumot ovat muovanneet yhteiskuntaa. *Tie meren yli* -teos ottaa tietoisesti etäisyyttä ajatukseen kansallisvaltio ”Ruotsista” ja kansallisvaltio ”Suomesta” aikakaudella, jolloin näitä ei ollut nykyisten kaltaisina. Haluamme osoittaa historiallisten yhteyksien merkityksen riisumalla historiantutkimuksen kansallisvaltioille ja kansakunnille annetusta roolista. Lähestymmekin Turun akatemiasa sekä Turun, Uppsalan ja Tukholman seutua ei niinkään eri alueina vaan maantieteellisenä ja kulttuurisesti monimuotoisena jatkumona, johon ei liity oletuksia ruotsalaisuudesta tai suomalaisuudesta.

Erojen sijaan olemme keskittyneet jatkuvuuteen ja arkipäivän kulttuuriin yhteyksiin keskipitkällä aikavälillä (1640–1828), jota Turussa luonnehtivat yliopisto ja oppineisuus sekä kulttuurinen ja taloudellinen vuorovaikutus. Lähtökohtana on ollut ajatus, ettei valtakunnan hajoaminen vuonna 1809 ollut ennustettavissa tai vääjäämätöntä ja että vuosisatoja kestäneet kulttuuriset, tieteelliset, taloudelliset ja sosiaaliset kontaktit yli meren olivat jokapäiväisiä ja välttämättömiä yliopistokaupungin asukkaille ja toimijoille. Tämä näkökulma oli itsestään selvä aikalaisille suurimman osan tutkimuksen kattamasta ajanjaksosta, eikä poliittinen ja valtio-oikeudellinen muutos täysin vakiintunut kulttuuriin käytäntöihin heti vuonna 1809.

Pertti Haapala, Marja Jalava & Simon Larsson (eds), *Making Nordic historiography. Connections, tensions and methodology, 1850–1970*, Berghahn Books, Oxford, 2017, 1–24; Jani Marjanen, ”Finland som begrepp och retorik”, *Historisk Tidskrift för Finland* 102:3 (2017), 533–544; Nils Erik Villstrand & Petri Karonen (toim.), *Kulkemattomat polut. Mahdollinen Suomen historia*, Gaudeamus, Helsinki, 2017; Charlotta Wolff, ”Nationalstaten fjärrar historieskrivningen”, *Historisk Tidskrift för Finland* 102:3 (2017), 545–551; Pertti Haapala, Petri Karonen & Nils Erik Villstrand, ”Suomalainen yhteiskunta. Rakenteet ja instituutiot”, Petri Karonen, Nils Erik Villstrand & Pertti Haapala (toim.), *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000, I. Rakenteet ja instituutiot*, Vastapaino, Tampere, 2021, 9–17 (9–27).

- 8 Ks. esim. Jan Samuelson, *Eliten, riket och riksdelningen. Sociala nätverk och geografisk mobilitet mellan Sverige och Finland 1720–1820*, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, 2008; Kati Katajisto, *Isänmaamme keisari. Eliitin kansallisen identiteetin murros ja suomalaisen isänmaan rakentuminen autonomian ajan alussa*, Topelius-seura, Helsinki, 2009; Matti Klinge, *Napoleonin varjo. Euroopan ja Suomen murros 1795–1815*, Otava, Helsinki, 2009; Henrika Tandefelt, *Borgå 1809. Ceremoni och fest*, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, 2009; Charlotta Wolff, *Johan Fredrik Aminoff. Gustavian i två rikens*, Otava, Helsingfors, 2022.

Tämän teoksen taustalla oleva tutkimushanke on analysoinut Turun akatemian ylioppilaiden, opettajien ja näiden oppilaiden kontakteja, verkostoja ja älyllistä vuorovaikutusta Turussa, Turun seudulla, Turun ja Uppsalan sekä Ruotsin ja muun maailman välillä. Tutkimuksemme lähtee siitä ajatuksesta, että vuorovaikutus ei ole yhdensuuntaista, vaan monen suuntaista ja lomittunutta. Turun akatemia on tapaustutkimuksissamme kiintopiste, jonka avulla voimme tuoda esiin, miten monella elämäntilanteella yliopiston vaikutus näkyi. Teos edustaa uutta oppi- ja tieteenhistoriaa, jossa tiedettä ja tutkimusta sekä yliopistoinstituutiota ja -yhteisöä tarkastellaan kulttuurisista lähtökohdista.

Laurent-Henri Vignaud on problematisoinut (modernin) luonnon-tieteiden käsitteen soveltamista varhaismoderniin aikaan, koska tiede on yhteisöllistä ja siten hyvin sosiaalista toimintaa. Hän painottaakin poliittisen, taloudellisen ja kulttuurisen näkökulman välttämättömyyttä tieteen historian ymmärtämiseksi paremmin.⁹ Laveampi näkökulma tieteen harjoittamisen reunaehtoihin tai tieteellisten instituutioiden ja niissä toimineiden ihmisten toimintaan tuo oppihistoriaan ja tieteenhistoriaan uusia teoreettisia ja metodologisia suuntia: esimerkiksi Meghan K. Roberts ja Françoise Waquet ovat nostaneet esiin perheen ja tunteiden vaikutuksen tiedemiesten työhön ja heidän mahdollisuuksiinsa keskittyä tutkimukseen. Roberts laajentaa näkökulmaansa vaimojen aivan keskeisestä roolista sekä harmonisen perhe-elämän tuomasta emotionaalista voimasta myös vauraiden appivanhempien taloudellisen tuen merkitykseen. Waquet nostaa esiin niin ikään tilat ja paikat, kuten kirjastot, laboratoriot, työhuoneet ja kenttätyön, sekä muistiinpanojen ja käsikirjoitusten emotionaalisen merkityksen tutkijoille.¹⁰ Myös aineellisten olosuhteiden, tutkimusinstrumenttien, mittalaitteiden, asiakirjojen, kirjojen, siementen, hyönteisten, eläinten, mineraalien ja mitä erilaisimpien näytteiden tärkeys tieteenharjoittamiselle on laajentanut

9 Laurent-Henri Vignaud, *Histoire des sciences et des techniques XVIe–XVIIIe siècle*, Armand Colin, Paris, 2020.

10 Meghan K. Roberts, *Sentimental savants. Philosophical families in Enlightenment France*, University of Chicago Press, Chicago, 2016; Meghan K. Roberts, "Learned and loving. Representing women astronomers in Enlightenment France", *Journal of Women's History* 29:1 (2017), 14–37, DOI: 10.1353/jowh.2017.0001; Françoise Waquet, *Une histoire émotionnelle du savoir. XVIIe–XXIe siècle*, CNRS éditions, Paris, 2019; Françoise Waquet, *Dans les coulisses de la science. Techniciens, petites mains et autres travailleurs invisibles*, CNRS éditions, Paris, 2022.

oppihistorian tutkimusta uusiin suuntiin, kohti esinetutkimusta ja aineellisen kulttuurin tutkimusta, mutta samalla se on myös asettanut tieteen historian entistäkin selvemmin osaksi globaalihistoriaa.¹¹

Gloaalihistoria, ylijarainen historia ja transnationaalinen historia ovatkin viimeisen kymmenen vuoden aikana nousseet merkittäviksi suuntauksiksi myös aate- ja oppihistorian alalla.¹² Transnationaalisesa ja ylijaraisessa historiassa ilmiöitä tarkastellaan kansallisvaltioita ylemmältä tasolta tai niistä välittämättä. Käsitteenä transnationaalinen sisältää ajatuksen kansallisen tason olemassaolosta ja sen ohittamisesta. Siinä mielessä se on kansallisvaltioita edeltävän ajan osalta ylimääräinen ja jopa hieman harhaanjohtava, minkä takia ylijaraisuus tai kosmopoliittisuus luonnehtivat paremmin tässä teoksessa valittua näkökulmaa. Vastaavanlaista tutkimusta onkin viime vuosikymmenenä alettu tehdä myös muissa Pohjoismaissa, myös oppihistorian alalla,¹³ mutta tämän teoksen fokus nimenomaan yliopistokaupungin ylijaraisella liikkuvuudella ja alueellisella vuorovaikutuksella on asiayhteydessään uniikki.

Tämän teoksen kirjoittajien lähtökohtana ovat seuraavat kysymykset: Mitä yliopistokaupungit ja opiskeluaikaiset kokemukset merkitsivät toisaalta Ruotsin valtakunnan oppineille eliiteille, toisaalta Turun ja Uppsalan porvareille ja muille asukkaille? Kuinka tiiviit oppineiden yhteydet olivat? Kuinka ne näkyivät kaupunkien ja ihmisten arjessa? Millaisia yliopistokaupunkien välisiä jatkumoa löytyy professoreiden, yliopiston opettajien ja opiskelijoiden asumisesta, seuraelämästä ja taloudesta? Millaisia sivistysteoston verkostot olivat, ja miten ne näkyvät tavaroiden, tiedon ja osaamisen liikkumisessa? Millaisia pääomavirtoja

11 Esim. Adriana Craciun & Simon Schaffer (eds), *The material cultures of Enlightenment arts and sciences*, Palgrave Macmillan, London, 2016; ks. myös Françoise Waquet, *L'ordre matériel du savoir. Comment les savants travaillent XVIe–XXIe siècles*, CNRS éditions, Paris, 2015; Pierre-Yves Beaurepaire, *Les Lumières et le monde. Voyager, explorer, collectionner*, Belin, Paris, 2019.

12 Ks. esim. David Armitage, "The International Turn in Intellectual History", Darrin M. McMahon & Samuel Moyn (eds), *Rethinking modern European intellectual history*, Oxford University Press, New York, 232–252.

13 Vrt. Göran Rydén (ed.), *Sweden in the eighteenth-century world. Provincial cosmopolitans*, Routledge, London, 2013; Magdalena Naum & Fredrik Ekengren (eds), *Facing otherness in early modern Sweden. Travel, migration and material transformations, 1500–1800*, Boydell & Brewer, Woodbridge, 2018; Kaarle Wirta, Katja Tikka, Henri M. Hannula & Kalle Kananoja, *Suurvallan rakentajat. Ruotsin ja Alankomaiden yhteistyö uuden ajan alussa*, Helsinki, Gaudeamus, 2023.

ja aineellisen kulttuurin muotoja liikkuvuus ja vuorovaikutus aiheuttivat paikallisella, alueellisella ja globaalilla tasolla?

Lähtökohtana on ollut tarkastella yliopistoa osana laajempaa urbaania ympäristöä. Erityisesti olemme halunneet tarkastella Turkua yhtenä Ruotsin valtakunnan keskeisenä yliopistokaupunkina sekä valtakunnan ydinalueen hallinnon ja kaupan keskuksena, jolla oli kiinteät yhteydet myös muualle Eurooppaan ja maailmalle aikana, jolloin ylirajainen vuorovaikutus ja liikkuvuus korostuivat tieteiden, kaunokirjallisuuden ja yhteiskuntakriittisen filosofian aloilla.¹⁴ Tätä vuorovaikutusta tutkimme aatteiden, ihmisten ja tavaroiden liikkumisena. Tämä näkökulma, jossa Turun ja muiden Ruotsin valtakunnan kaupunkien sekä yliopiston ja muiden elämänalueiden yhteyttä korostetaan valtakunnan osalta, on uusi.

Selvitämme myös, miten Turun inhimillinen ja kulttuurinen vuorovaikutus Uppsalan kanssa näkyi turkulaisten arjessa. Analysoimme Turun akatemian ylioppilaiden, opettajien ja alumnien kontakteja, verkostoja ja älyllistä vuorovaikutusta Turussa, Turun seudulla sekä Turun ja Uppsalan välillä. Tarkastelemme myös ihmisten liikkuvuuden ja vuorovaikutuksen synnyttämiä pääomavirtoja ja aineellisen kulttuurin ilmenemismuotoja. Keskiössä ovat ennen kaikkea yksilölliset toimijat ja verkostot, ihmisten elämät ja arki, tunteet ja kokemukset kaupunkitilasta sekä älyllisestä ja akateemisesta vuorovaikutuksesta.

Teoksen luvut kattavat koko Turun akatemian ajan, 1640-luvulta 1820-luvun loppuun. Näin esiin nousevat niin jatkumot ja hitaat muutokset kuin uusien aatteiden ja toimintatapojen saapuminen akatemiaan ja sen piirissä vaikuttaneiden ihmisten elämään. Luvussaan ”Opiskelijoiden liikkuminen 1600-luvun Ruotsissa” Mari Välimäki tarkastelee opiskelijoiden valtakunnan sisäistä liikkumista Ruotsin yliopistojen välillä. Keskiössä ovat Turun akatemiassa ja Uppsalan yliopistossa opiskelleet

14 Vrt. esim. Hilde de Ridder-Symoens (ed.), *A history of the university in Europe, 2. Universities in early modern Europe (1500–1800)*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996; Pierre-Yves Beaupaire & Pierrick Pourchasse (dir.), *Les circulations internationales en Europe années 1680–années 1780*, Presses universitaires de Rennes, Rennes, 2010; Giulia Giannini & Mordechai Feingold (eds), *The institutionalization of science in early modern Europe*, Brill, Leiden, 2020; Ian Maclean & Dmitri Levitin (eds), *The worlds of knowledge and the classical tradition in the early modern age. Comparative approaches*, Brill, Leiden, 2021.

nuoret miehet. Luku analysoi opiskelijoiden liikkuvuuden yleisyyttä näiden kahden yliopiston välillä, ketkä vaihtoivat yliopistoa ja mitä syitä liikkumiselle oli. Lähtökohtana on Ruotsin valtakunnan kaikki yliopistot ja opiskelijoiden liikkuminen niiden välillä, kun aikaisemmassa tutkimuksessa lähtökohta on useimmiten ollut yliopistot nykyisten kansallisvaltioiden alueella ja opintomatkat niiden ulkopuolelle.¹⁵ Välimäki kytkee tutkimuksensa osaksi uusinta yliopistohistoriaa ja liikkuvuuden historiaa, jossa ihmisten muuttaminen opintojen ja työn perässä oli hyvinkin tavallista.¹⁶ Luku luo näin kontekstin ja taustan kaikille muillekin teoksen tutkimuksille, joissa analysoidaan aatteiden, tavaroiden ja ihmisten liikkuvuutta yliopistokaupunkien välillä.

Myös professorit siirtyivät yliopistosta toiseen ja edestakaisin Uppsalan ja Turun välillä. Luvussa ”Johannes Gezeliusen merentakaiset henkilöverkot” Robin Engblom näyttää kirjetutkimuksen perusteella, millaisia kontakteja Turun akatemian professorit ylläpitivät Itämeren alueella. Luku kartoittaa erityisesti Gezelius-suvun moniaalle ulottuneita verkostoja. Engblom osoittaa, miten henkilöverkot olivat olennainen osa professoripiispan toimintaa niin yliopiston ja kirkon kuin perheen ja sukuyhteisön piirissä. Hän laajentaa analyysinsä käsittämään aikaisemman tutkimuksen painottamien patronus–klientti-suhteiden lisäksi avioliittojen synnyttämiä sukuverkostoja, ystävyys-suhteita ja suosija-suojatti-suhteita, osoittaen näin henkilökohtaisten siteiden ja yksilöiden merkityksen yliopistokaupunkien sosiaalisessa rakenteessa ja akateemisten piirien toiminnassa.¹⁷

15 Vrt. esim. Kustaa H. J. Viikuna, ”Study abroad, the state and personal agency (1640–1700). The study trips of Turku students to foreign universities. Background factors, the return and careers of the travellers”, Petri Karonen & Marko Hakaniemi, *Personal agency at the Swedish age of greatness 1560–1720*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2017, 275–296; Marianne Vasara-Aaltonen, *Learning law and travelling Europe. Study journeys and the developing Swedish legal profession, c. 1630–1800*, Brill, Leiden & Boston, 2020.

16 Vrt. esim. Geza zur Niedér & Berthold Over (eds), *Musicians' mobilities and music migrations in early modern Europe. Biographical patterns and cultural exchanges*, transcript Verlag, Bielefeld, 2016, <https://directory.doabooks.org/handle/20.500.12854/34609>; Maija Ojala-Fulwood (ed.), *Migration and multi-ethnic communities. Mobile people from the late Middle Ages to the present*, De Gruyter Oldenburg, Berlin, 2018; Nandini Das (ed.), *Lives in transit in early modern England. Identity and belonging*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2022, <https://doi.org/10.2307/j.ctv2fzjprj>.

17 Vrt. Anja-Silvia Goeing, Glyn Parry & Mordechai Feingold (eds), *Early modern universities. Networks of higher learning*, Brill, Leiden, 2021; Mari Välimäki (ed.), *Academic households in early modern northern Europe*, Routledge, London, 2025 (tulossa).

Luvussaan ”Kasvitutkijoiden verkostot Turussa ja Uppsalassa 1640–1828” Henry Väre ja Teija Alanko puolestaan tarkastelevat Turun akatemiassa vaikuttaneiden kasvitieteilijöiden henkilökohtaisia suhteita ja sosiaalisia verkostoja meren yli. Opiskelu Uppsalassa ja myöhemmät yhteydet sikäläisiin botanisteihin olivat merkittäviä kasvitieteen ja puutarhakulttuurin kehitykselle Suomen puolella, ja hyvä verkosto edesauttoi tietotaidon ja kasvimateriaalin liikkumista ja sen myötä turkulaisen puutarhanhoidon edistymistä. Botanisteille tärkeitä olivat myös kontaktit valtaapitäviin tai varakkaisiin mesenaatteihin, jotka mahdollistivat kasvitieteilijöiden ja kokeellisten puutarhurien tutkimustyön. Tässä verkostot näyttäytyvät paitsi inhimillisenä vuorovaikutuksena myös välttämättöminä tieteen harjoittamiselle uudella ajalla, ja luku osoittaa konkreettisesti, kuinka läheinen vuorovaikutus Uppsalan ja Turun välillä oli.

Jos botaniikka on esimerkki tieteestä, jonka käytännön osaaminen näkyi jokapäiväisessä elämässä, elohopea puolestaan oli aine, jossa tiedemaailma kohtasi kaupunkilaisten arjen. Luvussaan ”Elohopeaa lääkinnässä, tieteessä ja käsitoissa 1700-luvun Turussa” Laura Hollsten lähestyy elohopeaa sen aineellisesta näkökulmasta seuraten sen jälkiä Idrijan kaivoksista Turkuun. Luku osoittaa, kuinka yksittäinen metalli osallistuu monenlaisiin tapahtumakulkuihin ja ilmiöihin, jotka kytkeytyvät tieteeseen, mystiikkaan, ihmiskehoon ja materiaaliseen kulttuuriin. Elohopean virta oli määrältään pieni, mutta myrkyllisyydessään se oli kokoaan merkittävämpi tekijä kaupungin aineenvaihdunnassa. Luvussa pohditaan elohopean läsnäoloa ihmisten kehoissa, kaupungin kulttuurissa ja arkielämässä sekä sen merkitystä tieteessä ja tieteen käytännöissä. Aihe kytkeytyy paitsi globaalin kaupan merkitykseen tieteenharjoittamiselle myös historiatieteellisesti ajankohtaisiin kysymyksiin ympäristöhistoriasta sekä aineiden ja aineellisuuden merkityksestä ihmisen toiminnalle.¹⁸

Tieteissä oli aikalaisille omat riskinsä, ei pelkästään myrkyllisten aineiden vaan myös uusien ideoiden ja radikaalien aatteiden muodossa.

18 Christian Zumbärgel, ”Material flows in early modern history of science and technology. A theoretical and methodological introduction”, Dana Jalobeanu & Charles T. Wolfe (eds), *Encyclopedia of early modern philosophy and the sciences*, Springer, Cham, 2020, http://doi-org-443.webvpn.fjmu.edu.cn/10.1007/978-3-319-20791-9_254-1.

Luvussa ”Luonnontieteistä materialismiin: Kreivi Gustav Philip Creutz Turun akatemian kasvattina” Charlotta Wolff vertailee valtakunnan eliittiin kuuluneen henkilön opiskeluaikaisia ja myöhempiä kontakteja radikaaliin filosofiaan ja pohtii varhaisten kokemusten merkitystä filosofisen maailmankuvan omaksumiselle valistusajalla. Verkostohistoriallinen tutkimus nostaa esille yksilöt ja heidän roolinsa esikuvina ja osoittaa 1700-luvun puolivälin opettajasukupolven merkityksen ennen aikaisemman tutkimuksen vahvasti korostamaa Porthania ja hänen aikaansa. Aate- ja henkilöhistoriaa yhdistämällä Wolff osoittaa myös, miten monialaisia valistuksen verkostot olivat,¹⁹ ja että 1700-luvun ruotsalainen yliopisto, sen professorit ja siellä opiskelleet henkilöt olivat osa valistusajan aatevirtauksia, eivät ainoastaan vastaanottavina, vaan myös maailmankuvaa muokkaavina toimijoina. Turku, Suomi ja Ruotsi kytkeytyvät tässäkin laajempaan eurooppalaiseen ja ylijarjaiseen aatteiden ja oppineiden verkostojen kontekstiin.

Samat hahmot, jotka vaikuttivat merkittävän uran diplomaattina, runoilijana ja virkamiehenä luoneen Creutzin filosofisen maailmankuvan muotoutumiseen opiskeluaikana, nimittäin professori ja piispa Carl Fredric Mennander sekä hänen lähipiirinsä, esiintyvät myös Johanna Ilmakunnaksen luvussa ”Tavaroiden virta: Carl Fredric Mennander, Carl Fredric Fredenheim ja 1700-luvun aineellinen kulttuuri”. Siinä tarkastellaan kirjeenvaihdon kautta verkostoja ja käytäntöjä, joiden avulla professorit hankkivat tieteenharjoittamiselle ja arkielämälle tarpeellisia tavaroita, kuten kirjoja ja muita painotuotteita sekä vaatteita, huonekaluja ja ruoka-aineita. Lähtökohtana on 1700-luvun kuluessa voimistunut ajatus mukavuudesta ja kodikkuudesta,²⁰ jotka liittyivät säädynmukaiseen elämäntapaan mutta myös sääty-yhteiskunnan vähittäiseen hajoamiseen, jonka myötä professoreista tuli osa maallista sivistyneistöä. Luku osoittaa, miten suuri merkitys aineellisella ympäristöllä oli tieteen harjoitta-

19 Esim. Chloe Edmondson & Dan Edelstein (eds), *Networks of Enlightenment. Digital approaches to the Republic of Letters*, Voltaire Foundation, Oxford, 2019.

20 Carolina Brown, *Den bekväma vardagen. Kvinnor kring bord på 1700-talets Näs*, Carlssons, Stockholm, 2020; Johanna Ilmakunnas, ”Northern comfort and discomfort. Spaces and objects in Swedish country houses, c.1740–1800”, Jon Stobart (ed.), *Home comforts. Making domestic space comfortable, c.1700–1900*, Bloomsbury Academic, London, 2020, 45–66; Jon Stobart, *Comfort in the eighteenth-century country house*, Routledge, London, 2022.

miselle ja professorina tai piispana toimimiselle.²¹ Lisäksi luku näyttää, että professorit kuuluivat 1700-luvun globaalin kulutusyhteiskuntaan aivan samoin kuin muutkin Turussa, Tukholmassa ja Uppsalassa asuneet säätyläiset.

Kohtaamiset ja sosiaalinen elämä kaupungissa ovat esillä Panu Savolaisen luvussa ”Uumajasta Pohjanlahden tuolle puolen: Ylioppilas Pehr Stenbergin mentaalinen maisema 1780-luvun Turusta”, joka käsittelee Turussa opiskelleen ja vuodet 1779–1789 siellä viettäneen Pehr Stenbergin omaelämäkerrallista tekstiä. Savolainen tutkii Stenbergin kansainvälisestäkin poikkeuksellista aineistoa ympäristöpsykologisesta näkökulmasta, jossa kokemus paikasta ja tilasta muotoutuu arkipäivän liikkumisen ja havaintojen tasolla.²² Stenbergin elämäkuvauksen pohjalta muodostuu rikas kuva Turun monikulttuurisen yliopistokaupungin elämästä 1700-luvulla sekä moninaisesta opillisesta yritteliäisyydestä, johon pappina Uumajassa myöhemmin toiminut Stenberg ryhtyi. Tapaustutkimus tuo esiin poikkeuksellisen elämäkuvauksen, josta 1700-luvun Turun arki ja juhla hahmottuvat mitään aiemmin tunnettua yksittäistä lähdettä seikkaperäisemmin.

Stenbergin jälkeiseen aikaan sijoittuu Heli Rantalan luku ”Vaarallinen Uppsala? Opinkäyntiä ja uusia aatteita Uppsalan ja Turun välillä 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa”, joka analysoi akateemisia yhteyksiä ja konkreettisia verkostoja Turun akatemian ja Uppsalan yliopiston välillä. Tässä osoitetaan, ettei yliopistoissa työskennelleiden opettajien tai opiskelijoiden yhteyksiin vuoden 1809 murroksella ollut juurikaan vaikutusta. Henkilökohtaisten kontaktien, vuorovaikutussuhteiden ja henkisen pääoman näkökulmista Turun akatemian voi sanoa säilyneen ruotsalaisena Turun paloon 1827 saakka. Yhteys Uppsalaan näkyi sekä ylioppilaiden että opettajakunnan liikkuvuutena yliopistojen välillä. Luku osoittaa, kuinka vilkkaat ja merkittävät yhteydet Turun akatemian ja Uppsalan yliopiston välillä olivat huolimatta vuoden 1809 poliittisista ja valtiollisista muutoksista. Näin se osaltaan problematisoi nationalistisen historiankirjoituksen näkemystä vuodesta 1809 rajapyykkinä ja

21 Vrt. Roberts, *Sentimental Savants*; Waquet, *L'ordre matériel du savoir*.

22 Vrt. Paul Bell, Thomas Greene, Jeffrey Fisher & Andrew Baum, *Environmental psychology*, Thomson Wadsworth, Belmont, 2001.

painottaa myös henkilökohtaisten suhteiden ja aateilmapiirin ylijärjestyksen ja jatkuvuutta.

Kirjan viimeisessä luvussa ”Turun akatemia ja seremoniallisuuden merkitys 1800-luvun alun kaupunkiyhteisössä” Topi Artukka käsittelee hierarkian ja seremoniallisuuden merkitystä Turun akatemialle yhteisönä sekä yliopiston suhdetta ympäröivään kaupunkiin ja julkiseen kaupunkitilaan.²³ Aihetta tarkastellaan kahden akateemisen tradition avulla: näitä olivat promootiot, joita järjestettiin 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä useita, sekä ylioppilaiden kevätjuhlat, jotka sisälsivät näkyviä elementtejä kaupunkilaisten suuntaan. Akateemisten seremoniallisten traditioiden ja juhlien tutkiminen osana eurooppalaista urbaania seurallisuutta avaa uusia näkökulmia yliopiston ja kaupungin vuorovaikutukseen 1800-luvun alun Turussa. Kirjan päättävä luku osoittaa myös Turun akatemian – ja sen kautta Uppsalan yliopiston – perinnön merkityksen suomalaisten akateemisten yhteisöjen kulttuurille laajemminkin.

23 Vrt. esim. Pieter Dhondt (ed.), *National, Nordic or European? Nineteenth-century university jubilees and Nordic cooperation*, Brill, Leiden & Boston, 2011.